

4. Vztah Čechů k národním dějinám

Za významnou součást historického vědomí obyvatel České republiky lze považovat jejich vztah k národním dějinám. Při přípravě bloku výzkumných otázek, které jsou analyzovány v této kapitole, jsme vycházeli především z poznatků, které byly získány v roce 2009 prostřednictvím *focus groups* a předběžného dotazníkového šetření Aktér 2009. Navíc jsme se mohli do určité míry opřít i o výsledky některých starších průzkumů veřejného mínění a – v případě problematiky národní identity – také o dotazy z mezinárodního výzkumu ISSP. Některá zjištění (například hodnocení jednotlivých období národní historie či historických postav) potvrzují to, co ukázala nebo naznačila již dříve realizovaná zkoumání, jiné otázky však jdou za rámec toho, co bylo až doposud sledováno, a pokoušejí se problém vztahu Čechů k národním dějinám zasadit do nových souvislostí (např. rodinných a generačních). Jako součást této tematiky je zde vnímán mj. i postoj k nejnovějším dějinám a „sametové revoluci“. Vedle toho jsou ale sledovány i aspekty týkající se národní identity, hrdosti a našeho místa v Evropě.

4.1. Hodnocení českých národních dějin

Stanislav Hampl, Jiří Šubrt, Martin Vávra, Jiří Vinopal

První část kapitoly o vztahu Čechů k jejich národním dějinám se bude týkat zejména hodnocení. Zaměříme se v ní na to, jak příslušníci české společnosti vnímají vlastní historii z hlediska množství výher a proher, která období dějin vyzvedávají jako ta, v nichž země zažívala rozkvet, a která naopak v jejich očích představují období úpadku; a zmíníme se

také o dalších dimenzích, z nichž mohou být jednotlivá období nahlížena. Následně se podíváme na to, jak jsou z podobných hledisek hodnoceny konkrétní postavy české historie a také na to, jak je vnímána provázanost konkrétních míst a památek s českými dějinami.

4.1.1 Poznatky z dosavadních výzkumů

Koncepcce historického vědomí předpokládá, že pohled lidí na dějiny nemá statickou povahu, nýbrž se historicky a generačně proměňuje. Děje se tak přitom jednak v důsledku toho, jak se historická období nebo události postupně přesouvají ze sféry osobní zkušenosti do oblasti zkušenosti zprostředkované, jednak v návaznosti na změny sociálně-kulturního kontextu celé společnosti, který pohled na minulost do značné míry předurčuje. Předpoklad tohoto typu lze v omezeném rozsahu ověřit i pro českou společnost, neboť jednoduché otázky na vnímání minulosti jsou zde pokládány již od zahájení průzkumů veřejného mínění v roce 1946. Díky tomu se můžeme podívat na hodnocení českých národních dějin v poněkud širší perspektivě.⁵²

První sondu do této problematiky provedl v prosinci roku 1946 Československý ústav pro výzkum veřejného mínění při Ministerstvu informací ČSR.⁵³ Druhý výzkum na toto téma realizoval Ústav pro výzkum veřejného mínění při ČSAV v roce 1968 (Vztah... 1968). Další poznatky se pak objevují teprve až ve výzkumech provedených v roce 1989 a v letech následujících (Pohled... 1992), zejména se jedná o výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. (Červenka 2006, Dimitrová 2007).

Co soudí veřejnost o českých dějinách, bylo poprvé zjišťováno ve výzkumu, který byl proveden v prosinci roku 1946 Československým ústa-

52 Podrobný přehled poznatků z výzkumů realizovaných v letech 1946 a 1968 přináší článek Veřejné mínění o problematice českých dějin (Pfeiferová, Šubrt 2009: 16–19).

53 Poznatky z výzkumu z roku 1946 lze dohledat v několika pramenech. Prvním jsou dokumenty Ústavu pro výzkum veřejného mínění dostupné v Národním úložišti šedé literatury při Národní technické knihovně (jsou dostupné na adrese http://invenio.nusl.cz/record/71128/files/nusl-71128_1.pdf). Druhým je 8. číslo časopisu Veřejné mínění z roku 1947, s. 13–15. Třetím pak publikace, která vyšla v roce 1951 v USA; editorem rozsáhlého knižního díla přinářejícího přehled základních zjištění z výzkumů veřejného mínění realizovaných v letech 1935–1946 byl Hadley Cantril. V práci jsou publikovány převážně výsledky výzkumů provedených v USA, lze tu však nalézt také informace z jiných zemí, mj. právě údaje z šetření Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění při Ministerstvu informací ČSR. Konečně čtvrtým pramenem je publikace Vztah Čechů a Slováků k dějinám (zpracoval ji Č. Adamec a kolektiv), která byla vydána Ústavem pro výzkum veřejného mínění ČSAV v říjnu 1968.

vem pro výzkum veřejného mínění při Ministerstvu informací ČSR⁵⁴ (Adamec 1996), a to na 1045 dotázaných z Čech a Moravy (na Slovensku dotazování neprobíhalo). Jedna z klíčových otázek položených ve výzkumu z roku 1946 zněla: „Které období českých dějin pokládáte za největší?“. Respondenti vybírali odpověď z nabídnutých kategorií, které spolu s procentuálním zastoupením uvádí následující tabulka.

Tabulka 8. Které období českých dějin pokládáte za největší? (údaje v %)

	prosinec 1946
Husitské války	19
Doba Karla IV.	17
Tehdejší doba (tzn. 1945–46)	16
Doba sv. Václava	8
První Československá republika	8
Doba Jiřího z Poděbrad	7
Národní obrození	3
Barokní doba	0
Nevím	22

Pramen: Vztah... 1968: 8, 49; Cantril 1951: 155.

Nejčastěji byly v roce 1946 za největší období českých dějin pokládány husitské války, doba Karla IV. a tehdejší poválečná doba (zhruba 1/5 dotázaných odpověděla „nevím“). Na otázku, v které době byl český národ v největším úpadku, byl nejčastější odpovědí protektorát 1939–1945 (54 %), dále třicetiletá válka 1618–1648 (26 %), doba Braniborů v Čechách 1278–1283 (4 %) a druhá republika 1938–1939 (3 %); nevím odpovědělo 13 % dotázaných (Vztah 1968: 49).

I když interpretovat retrospektivně tyto poznatky bez další opory je riskantní,⁵⁵ zdá se, že generacím poznamenaným traumatem mnichovské dohody, kapitulace a šestileté nacistické poroby imponovalo především to historické období, v němž český národ osvědčil svoji bojovnost a sílu. Husitská doba byla vyzvednuta již v období národního obrození v 19. století. V padesátých letech dvacátého století se k ní přihlásila i komunistická ideologie, která ji interpretovala jako předobraz revolučního hnutí. Třetí nejfrekventovanější odpověď – poukazující na dobu, v níž

54 Výzkum byl proveden ve spolupráci s Historickým seminářem Filozofické fakulty UK.

55 Primární data bohužel nejsou k dispozici, a jsme proto nuceni vycházet pouze z již zpracovaných statistik.

dotazovaní žili – je charakteristickým projevem poválečného optimismu spojeného a koncem války a osvobozením. První Československá republika v odpovědích respondentů v roce 1946 ještě příliš často uváděna nebyla. Patrně i z toho důvodu, že v živé paměti byly ještě vzpomínky na hospodářskou krizi 30. let, a především na konec republiky v roce 1938, spojený s přijetím mnichovského diktátu.

Dodejme ještě, že již tento výzkum z roku 1946 naznačuje určitý metodologický a zároveň i věcný problém, který se objevuje i ve všech pozdějších šetřeních, a tím je kladení otázek na novodobou a dávnější minulost vedle sebe a jejich vzájemné porovnávání. Epochy, o kterých se hovoří ve výzkumných otázkách, jsou dvojího druhu. První typ („první republika“ a „současná doba“) pokrývá období, která nějakým způsobem zažila většina dotazovaných. Do druhého typu, kam spadají všechna zbylá období, patří epochy v čase natolik vzdálené, že pro žádného z aktérů již nejsou živou vzpomínkou. Je zcela zřejmé, že hodnocení historických událostí, které dotázaní znají pouze zprostředkovaně na základě školních výkladů, literárního podání či filmového zpracování, má v jejich vědomí jinou roli a jinou váhu než to, co měli možnost poznat na základě vlastních prožitků a zkušeností. Tento rozdíl ovšem není absolutní, neboť ani „současnost“ není aktérům přítomna nezprostředkovaně, ale interpretují ji skrze sociálně dané rámce.⁵⁶ Přesto lze říci, že u prvního typu událostí existují pro historické vědomí korektivy žité zkušenosti a také silné emocionální angažovanosti na událostech, které například u epochy Karla IV. očekávat nelze. To, jakým způsobem a zda vůbec jsou tyto v čase vzdálenější epochy přítomny v historickém vědomí, je také mnohem více závislé na školním vzdělávání a na vlastním zájmu o historii, neboť informace o nich jsou méně přítomny v masových médiích i každodenní konverzaci.

Československý výzkumný ústav veřejného mínění fungoval do komunistického převratu v roce 1948 (respektive do roku 1952). Po něm se demoskopický výzkum dlouhou dobu vůbec neprováděl. Teprve v roce 1966 vznikl Ústav pro výzkum veřejného mínění při ČSAV, který o dva roky později, v říjnu 1968 (krátce po srpnové invazi) realizoval výzkum s názvem Vztah Čechů a Slováků k dějinám. V následujícím stručném

56 Navíc také platí, že během období 1948 až 2009, v kterém byly provedeny výzkumy, o kterých v tomto článku hovoříme, se některé epochy a události přesouvaly z první skupiny do druhé. Například „první republika“ byla v roce 1948 nepochybně pro většinu respondentů obdobím, které zažili. V roce 2008 pak bylo mezi respondenty pouhé jedno procento těch, kterým bylo v roce 1938 alespoň 10 let, a můžeme u nich tedy předpokládat alespoň nějakou míru osobních zkušeností s tímto obdobím.

přehledu uvádíme poznatky, které byly získány za české kraje na výběrovém souboru 662 dotázaných.⁵⁷

I v tomto výzkumu patřilo ke stěžejním téma hodnocení vybraných období národních dějin. Otázka zněla: „Když se zamyslíte nad dějinami českého národa, které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“ Odpovědi uvádíme v následujícím přehledu (otázka byla kladená jako otevřená, respondenti mohli uvést až dvě odpovědi, součet procent proto převyšuje 100 %).

Tabulka 9. „Když se zamyslíte nad dějinami českého národa, které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“ (údaje v %)

	říjen 1968
První Československá republika	39
Husitská doba	36
Doba Karla IV.	31
Období po lednu 1968	21
Národní obrození	15
1945–1948	9
Doba Jiřího z Poděbrad	5
Doba Přemysla Otakara II.	5
Velká Morava	3
Doba po únoru 1948	3
Doba sv. Václava	1
Jiné odpovědi	7

Pramen: Vztah... 1968: 7.

Na výsledcích z roku 1968 je vedle reakce na pražské jaro a srpen 1968 zajímavé především vyzvednutí první Československé republiky, jejíž přednosti jako by byly oceněny z perspektivy většího časového odstupu, který byl navíc naplněn léty „budování socialismu“. Spolu s první republikou byl koncem 60. let na krátkou dobu rehabilitován i její zakladatel T. G. Masaryk, aby pak, v následujících letech normalizace, byl opět na dlouhá léta (jako představitel „buržoazní ideologie“) odsouzen k zapomenutí.

⁵⁷ Výběrový soubor za celou Československou socialistickou republiku čítal 1088 dotázaných, v českých krajích bylo dotázáno 662, ve slovenských krajích 426 osob. Ani u tohoto výzkumu bohužel nejsou k dispozici primární data.

Na otázku „Které období považujete za nejméně slavné, za dobu pro český národ nešťastnou?“ odpovídali dotázaní v roce 1968 takto (otázka byla kladena jako otevřená, respondenti mohli uvést až dvě odpovědi, procentní součet převyšuje 100 %).

Tabulka 10. „Které období považujete za nejméně slavné, za dobu pro český národ nešťastnou?“ (údaje v %)

	říjen 1968
Protektorát, okupace	59
„Temno“ (od Bílé hory)	51
Srpen 1968	31
Padesátá léta	20
Mnichov a druhá republika	11
Lipany	3
Husitské války	1
Cizí vpády (ostatní)	1
Jiná období	4

Pramen: Vztah... 1968: 10.

Mezi nejméně slavnými obdobími je na prvním místě období protektorátu, jež v době výzkumu ještě patřilo do živé paměti většiny respondentů. Na druhém místě je pak období „temna“ (pobělohorské období), které je ovšem z hlediska historického vědomí, jak jsme naznačili výše, jiný případ. Na dalších místech nacházíme „srpnovou invazi“ a také „padesátá léta“, což naznačuje, že koncem šedesátých let bylo u významné části veřejnosti běžné hovořit kriticky o určitých obdobích a událostech komunistického režimu.

Závěrečnou poznámku k výzkumné zprávě z roku 1968 napsal historik Jan Křen, který se v ní z velké části zaměřil na porovnání poznatků z výzkumu z let 1946 a 1968. Upozorňuje zde mj. na to, že nejzřetelnější rozdíl v obou výzkumech je ve vztahu k první republice, která byla v roce 1968 hodnocena výrazně pozitivněji než v roce 1946, což komentuje těmito slovy: „Působí tu iluze o této době anebo ona prostá vlastnost uplyvajícího času, která minulost zkrášluje, anebo se mění kritéria a celkový pohled? Těžko odpovědět a rozlišit: možná, že zde působí všechny tyto faktory dohromady.“ (Vztah... 1968: 39.)

Období normalizace veřejnému mínění a jeho výzkumům příliš nepříšlo.⁵⁸ Náзорové klima se začalo proměňovat teprve koncem osmdesátých let, především pod vlivem Gorbačovovy politiky přestavby. Znovu se, i když velice „opatrně“, začalo v souvislosti se 70. výročím vzniku Československé republiky hovořit i o T. G. Masarykovi. V září 1989 (tj. dva měsíce před listopadovou revolucí) byla do výzkumu zařazena otevřená otázka zjišťující, kterou událost v dějinách národů a národností Československa považují občané za nejvýznamnější.⁵⁹

Tabulka 11. „Kterou událost v dějinách národů a národností Československa považujete za nejvýznamnější?“ (září 1989, údaje v % za jednotlivé země)

	Česká republika	Slovenská republika
Vznik Československa 1918	34	22
Osvobození republiky 1945	18	8
Události do roku 1918	8	4
Únor 1948 (nastolení komunistické moci)	7	7
Konec druhé světové války	7	3
Události roku 1968	3	4
Slovenské národní povstání (1944)	2	22
Znárodnění	1	1
Federalizace Československa 1969	1	7
Jiná odpověď	5	7
Žádná událost	1	1
Neví	14	13

Pramen: Výzkum IVVM 9/1989.

Poznámka: Vlivem zaokrouhlování nemusí součet odpovědí dávat 100 %.

Odpovědi opět naznačují názorový posun. V České republice byl v druhé polovině roku 1989 za nejvýznamnější historickou událost nejčastěji považován vznik Československé republiky v roce 1918, na Slovensku je vedle této události stejně významně hodnoceno Slovenské národní povstání z roku 1944. Tyto rozdíly v odpovědích občanů České a Slovenské republiky v této době již zřejmě signalizují názorovou

58 Ne, že by se v této době výzkum neprováděl, ale zkoumaná témata byla poměrně striktně omezena.

59 Dikce otázky je pro výzkum prováděný ještě v době komunistické vlády symptomatická: „nejvýznamnější“ totiž nemusí znamenat ani „největší“, ani „nejslavnější“.

diskrepanci, která se po listopadové revoluci prohloubila a stala se silou přispívající k rozpadu Československa.

Další zajímavé poznatky přinesl výzkum probíhající již v atmosféře nadcházejícího rozpadu Československa v září roku 1992. Institut pro výzkum veřejného mínění v Praze se v něm dotazoval na „nejslavnější období, období vzestupu a rozvoje“ v dějinách českého a slovenského národa. Získané odpovědi vypadají následovně (otázka byla kladena jako otevřená):

Tabulka 12. „Když se zamyslíte nad dějinami českého národa, které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“
(údaje v % za jednotlivé země)

Česká republika (N = 537)		Slovenská republika (N = 503)	
Vláda Karla IV.	29	Období od 1948–1989	21
První Československá republika	23	Slovenský stát	11
Husitská doba	9	Národní obrození	8
Období od listopadu 1989	4	Slovenské národní povstání (1944)	8
Období let 1948–1989	3	Současné období	7
Období let 1945–1947	2	Období let 1945–1947	7
Národní obrození	2	Velká Morava	6
Vláda Přemyslovců	2	První Československá republika	5
Velká Morava	1	Jiné odpovědi	1
Jiné odpovědi	4	Národ nemá dějiny	4
Národ nemá dějiny	1	Neví	22
Neví	19		

Pramen: Pohled 1992.

Poznámka: Vlivem zaokrouhlování nemusí součet odpovědí dávat 100 %.

To, že byla ve výzkumu z roku 1992 v České republice uváděna doba vlády Karla IV. častěji než období první Československé republiky, lze do určité míry vysvětlit nadcházejícím rozpadem Československé federace, který zpřehledňoval česko-slovenskou koncepci jejího zakladatele a prvního prezidenta T. G. Masaryka. Naproti tomu období Karla IV. reprezentovalo (nejen) na počátku 90. let v očích české veřejnosti dobu, kdy české země hrály významnou úlohu v kontextu evropských dějin. Proto není náhodou, že transformační proces, který v tehdejší postko-

munistické společnosti probíhal pod heslem „návratu do Evropy“, vedl k vyzvednutí právě tohoto – dalo by se říci – výrazně „proevropského“ období našich dějin.

Rozdíly v názorech Čechů a Slováků, zachycené tímto výzkumem, opět zřetelně vypovídají o rozdílném pohledu na hodnocení předválečné a poválečné etapy společného soužití obou národů. Na Slovensku bylo v roce 1992 mnohem více než na území České republiky oceňováno období 1948–1989, a naopak méně první Československá republika. Při posuzování těchto rozdílů bychom ale měli brát na zřetel i to, že dotazování probíhalo ve vypjatém období debat o rozdělení federace. Tohoto tématu se navíc dotýkalo mnoho jiných otázek daného výzkumu, což mohlo u respondentů přispět k různým efektům působení kontextu na procesy zodpovídání. Události minulosti navíc mají pro současníky mimo jiné také instrumentální povahu – slouží k vyjádření identifikace se současným děním, nebo naopak k distanci od něj. Proto například vyzdvihování SNP nebo Slovenského státu není nutno brát pouze jako vyjádření pevných preferencí těchto období, ale dost možná také jako distanci vůči federálnímu státu a přihlášení se ke slovenské identitě.⁶⁰

Data z uvedených výzkumů byla v jednotlivých obdobích získána pomocí otázek, jež byly pokaždé formulovány odlišným způsobem, což brání tomu, aby je bylo možné vzájemně přísně statisticky porovnávat. Určitou komparaci přesto dovolují. Díky ní lze dospět k obecnějšímu shrnutí, které je možné vyjádřit v následujícím schematickému přehledu dominant české národní paměti, jež byly ve výzkumech veřejného mínění identifikovány (Pfeiferová, Šubrt 2009: 19).

Tabulka 13. Dominanty české národní paměti v různých obdobích novodobé historie

Období průzkumu	Období považované za nejvýznamnější	Období považované za 2. nejvýznamnější
První poválečná léta	Husitství	Doba Karla IV.
Konec 60. let	První Československá republika	Husitství
Po listopadu 1989	Doba Karla IV.	První Československá republika

⁶⁰ Pro úplnost přehledu dodejme, že během posledního desetiletí byla otázka sledující, které historické období považují občané za vrcholnou dobu českých dějin, opakovaně kladena v průzkumech Centra pro výzkum veřejného mínění. Výsledky se však věcně neliší od novějších výsledků průzkumu Aktér 2009 a Historické vědomí 2010 prezentovaných níže, proto je zde není třeba podrobně představovat. Pro případné zájemce jsou v podobě výzkumných zpráv k dispozici na internetových stránkách CVVM: www.cvvm.soc.cas.cz.

Uvedené schéma naznačuje, že veřejnost posuzuje historii prizmatem určitého dobového kontextu a vyzvedá z ní především takové jevy nebo události, které symbolizují nějaký aktuální ideál nebo hodnoty, k nimž se veřejnost toho času upíná. Krátce po skončení druhé světové války tak bylo akcentováno husitství pravděpodobně jako období, které symbolizuje bojovné odhodlání obhajovat národní zájmy a budovat novou společnost. Později v roce 1968 je to první Československá republika, která v očích veřejnosti symbolizovala svobodu a demokracii. Po roce 1989 se do popředí dostává otázka našeho evropanství a s ním doba Karla IV., kdy se naše země výrazně uplatňovaly v evropském rozměru.

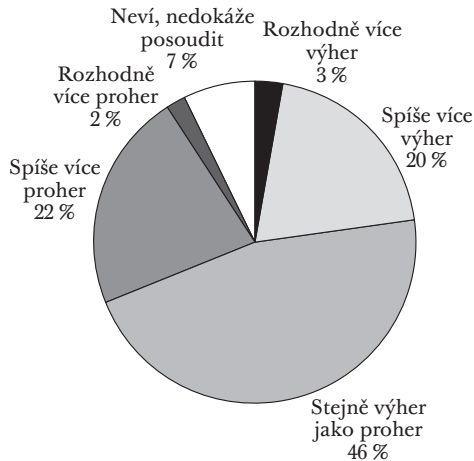
4.1.2 Celkové hodnocení českých dějin

Již v rámci *focus groups*, které proběhly v roce 2009, byla účastníkům položena „bilanční“ otázka, zda bylo v dosavadních českých dějinách více proher, či výher. Respondenti, kteří se klonili na stranu výher, uváděli jako hlavní argument poukaz na skutečnost, že jako národ stále existujeme, nezanikli jsme a ve své existenci jsme samostatní („To, že Čechy a Morava mají pořád už od prvních Přemyslovců územní integritu, tak to už je hodně velký úspěch v rámci Evropy.“). Ti, kteří soudili, že v naší historii převažovaly prohry, zdůrazňovali především to, že jsme jako strategicky položený malý národ byli vždy vystaveni velmocenským zájmům jiných států („My jsme strašně dobře položení geograficky a vždycky jsme zajímali ty velké země okolo.“).

Výsledky dotazníkového výzkumu z roku 2010 v zásadě potvrdily, že pohled na českou historii z hlediska výher nebo porážek je rozporný: přibližně čtvrtina lidí by řekla, že v českých dějinách je více výher, čtvrtina naopak spatřuje v dějinách více porážek. Bezmála polovina občanů se pak domnívá, že česká historie obsahuje stejně vítězství jako proher.

Dá se přitom říci, že čím více se lidé o historii zajímají, tím spíše mají tendenci vidět v českých dějinách více výher, naopak čím menší je zájem o dějiny, tím ubývá pozitivních pohledů do historie a sílí pocity většího počtu porážek; a také ovšem narůstá nezájem či neschopnost se k této věci vyjádřit. Zajímavé je, že takové charakteristiky, jako je například věk nebo vzdělání, prakticky nemají vliv na hodnocení poměru výher a porážek v českých dějinách.

Graf 31. „Když se celkově zamyslíte nad českými dějinami, řekl/a byste, že v nich celkově bylo:“

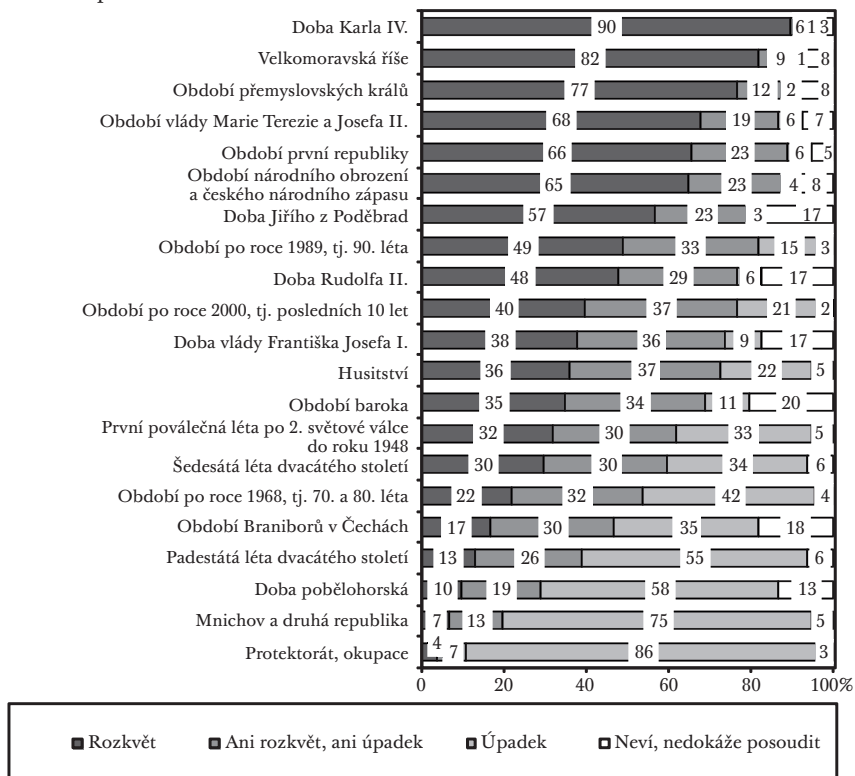
Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 27.

4.1.3 Období rozkvětu a úpadku v českých dějinách

Výzkum Historické vědomí 2010 se mimo jiné pokusil zmapovat význam jednotlivých období české národní historie. Příslušná otázka byla konkrétně formulována tak, aby u každého z nabízených období respondent zvolil, zda podle něj představovalo (rozhodně či spíše) rozkvět, nebo (rozhodně či spíše) úpadek. Pro větší přehlednost jsme v následujícím grafu sloučili možnosti „rozhodně“ a „spíše“ vždy do jedné kategorie.

Nejpozitivněji hodnocené období není žádným překvapením. Jak jsme viděli, období vlády Karla IV. se na stejné pozici ocitalo již v dřívějších výzkumech, bez ohledu na to, jak byla otázka zformulována. V žebříčku „rozkvětu“ pak následují období časově ještě vzdálenější, jako by respondenti nejprve volili jistotu dávnověku, který již není předmětem debat a pochybností (alespoň u těch období, která jsou mediálně i školní výchovou prezentována jako časy vojensky, politicky či ekonomicky úspěšná). Prvním naší současnosti časově bližším obdobím, které je převážně hodnoceno jako rozkvět, je první Československá republika (která pro část respondentů stále představuje žité dějiny). Relativně dobře si stojí i devadesátá léta, nicméně ta za období rozkvětu považuje již jen necelá polovina respondentů. Na tomto místě v grafu již začíná pásmo rozporně hodnocených časů. Spadá sem například i naše současnost

Graf 32. „Přečtu vám nyní několik historických období a vy mi, prosím, u každého řekněte, zda ho považujete za období rozkvětu v českých dějinách, nebo naopak za období úpadku.“

Pramen: Historické vědomí 10/2010, 1459 respondentů ve věku od 15 let, ot. 26.

(tj. počátek nového tisíciletí), ale také některá starší období. Zajímavé je sousedství husitství a barokní doby, tedy epoch, jejichž význam politický, kulturní a náboženský stál v různých dobových interpretacích téměř vždy v jisté opozici. Konečně, překvapivá nejsou nejzáporněji hodnocená období. Jde o protektorát a okupaci nacistickým Německem a druhou republiku. Mezi období, která více než polovina lidí označuje charakteristikou úpadková, patří ještě pobělohorská doba a padesátá léta 20. století.

Na základě podílů možnosti „ani rozkvět, ani úpadek“ u jednotlivých období lze soudit, že největší nejistota panuje u těch, která spadají do druhé poloviny 20. století a počátku nového tisíciletí. Období v čase velmi vzdálená (Velká Morava, období přemyslovských králů) mají zřejmě

status jasnější, což se projevuje nižšími podíly lidí, kteří volí neutrální variantu „ani rozkvět, ani úpadek“. Určitou výjimku v tomto představuje husitství, což je sice epocha časově vzdálená, která ovšem v posledních desetiletích prošla silným normativním „přeznačením“. Ostatně o svébytném postavení období husitství v historické paměti české společnosti bude pojednáno v dalším textu.

Podívejme se nyní na vztah hodnocení jednotlivých epoch a některých klíčových sociodemografických charakteristik. V hodnocení jednotlivých historických událostí nalézáme jisté rozdíly zejména mezi jednotlivými věkovými a vzdělanostními skupinami. Starší respondenti (především ti nad 60 let) označují v čase vzdálená období jako čas rozkvětu častěji než respondenti mladší – ovšem s výjimkou doby Rudolfa II., doby pobělohorské, období baroka a také doby vlády Františka Josefa I. Z období nedávných dějin pak s věkem stoupá pozitivní ocenění šedesátých let a také doby normalizace. Dokonce i u padesátých let platí, že je respondenti nad 60 let méně často označují jako období úpadku a podstatně častěji jim přiřazují neutrální (nikoli však pozitivní) hodnocení. Naopak devadesátá léta a období po roce 2000 považují za rozkvět spíše mladší respondenti.

Občané s vyšším vzděláním častěji charakterizují jako rozkvět některá starší období – dobu Velké Moravy, období přemyslovských králů, dobu vlády Karla IV. a Rudolfa II. Častěji také zmiňují jako dobu rozkvětu národní obrození a mezi obdobími, která už spadají do živé zkušenosti alespoň malé části respondentů, éru první Československé republiky. Co je ale z hlediska současnosti relevantní pravděpodobně nejvíce, je skutečnost, že s růstem vzdělání stoupá i pozitivní ocenění období po roce 1989 – jak devadesátých let, tak i počátku nového tisíciletí (největší skok se odehrává mezi stupni maturita a vysokoškolský diplom). Ve většině případů to však neznamená, že respondenti s nižším vzděláním častěji volí možnost, že dané období bylo úpadkové, spíše se přesouvají k variantě, že nepředstavovalo „ani rozkvět, ani úpadek“. Lidé s vysokoškolským vzděláním naopak méně často za období rozkvětu považují husitství a také padesátá léta a období normalizace.

Pohlaví v hodnocení období nijak významně nediferencuje, nicméně zajímavou je jistě určitá výjimka, kterou představuje současná doba (tj. období po roce 2000); tu jako čas rozkvětu charakterizuje 46 % mužů a pouze 36 % žen.

Konečně se zaměříme na to, jaký je vztah mezi hodnocením historických období a znalostí historie a zájmem o ni. Zde lze říci, že respondenti s nadprůměrnou znalostí historie považují za období rozkvětu

častěji dobu první republiky, Velkomoravské říše, období přemyslovských králů a také dobu Karla IV. Za období úpadku pak ve srovnání s těmi, kdo dosáhli v testu znalostí horších výsledků, považují častěji dobu pobělohorskou, období Braniborů v Čechách, dobu protektorátu a také padesátá léta dvacátého století, stejně jako období normalizace. V podobném duchu pak hodnotí tato období lidé, kteří přiznávají znalostem historie smysl a deklarují zájem o dějiny. Je ovšem důležité poznamenat, že ačkoli všechny výše zmíněné rozdíly jsou (statisticky i věcně) významné, globální hodnocení epoch je v české společnosti do značné míry sdílené, bez ohledu například na vzdělání nebo znalost historie. U výše komentovaných rozdílů jde spíše o různé přikládání důrazů, nikoli o odlišnosti v pojetí základní struktury nebo hodnocení českých dějin.

4.1.4 Hodnocení jednotlivých období národní historie

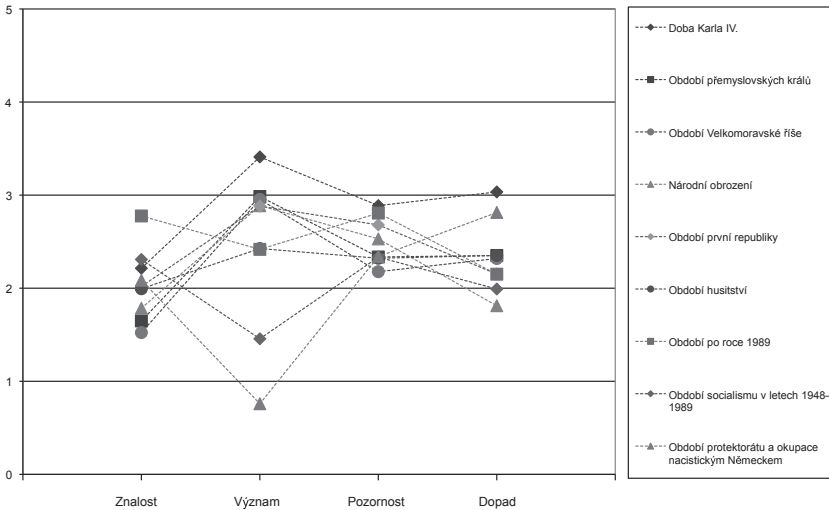
V rámci výzkumu Aktér 2009 byly některé vybrané epochy a období zkoumány poněkud detailněji, a to z hlediska různých perspektiv, kterými je lze nahlížet.⁶¹ Každá z vybraných epoch pak byla zkoumána pomocí čtyř dimenzí, tj. konkrétně z hlediska znalostí, jaké si o ní Češi přisuzují (dobré – špatné), významu, který podle nich má v českých dějinách (pozitivní – negativní), míry pozornosti, jaká je jí věnována (málo – příliš) a šíře dopadu epochy (lokální – mezinárodní).

Základní výsledky ukazují, že schopnost českých občanů diferencovat detailněji dané epochy není příliš vysoká. O tom svědčí jednak skutečnost, že v kritériích znalostí, pozornosti a šíře dopadu se hodnocení všech epoch pohybuje na velmi podobných úrovních, jednak to, že průměrné hodnoty zjištěné v jednotlivých dimenzích se nacházejí v těsné blízkosti neutrálního středu stupnice. Efekt soustředění je nejlépe viditelný v případě dimenze znalostí o daných historických obdobích, které jsou hodnoceny prakticky totožně i tehdy, když mezi sledovanými etapami jsou i časově velmi blízká období, a dokonce doba současná. Efekt soustředění odpovídá do středních poloh škály lze vysvětlit skutečností, že střed stupnice zde zřejmě posloužil jako ukotvující bod pro odvození „optimální“ odpovědi, což je jedna z běžných strategií zodpovídání

61 Na základě snahy o pokrytí celého období českých dějin, výsledků předchozích výzkumů a expertního posouzení odborníky v oblasti české historie byly mezi zkoumané epochy zařazeny: období Velkomoravské říše, období přemyslovských králů, doba Karla IV., národní obrození, období husitství, období první republiky, období socialismu v letech 1948–1989, období protektorátu a okupace nacistickým Německem, období po roce 1989.

dotazů ve chvílích, kdy si respondent individuální polohou objektu na škále není jist (Vinopal 2009, Sudman, Bradburn a Schwarz 1996: 219).

Graf 33. Hodnocení vybraných období z různých perspektiv

Pramen: Výzkum Aktér 12/2009, 1071 respondentů, ot. 16, 17, 18, 19.

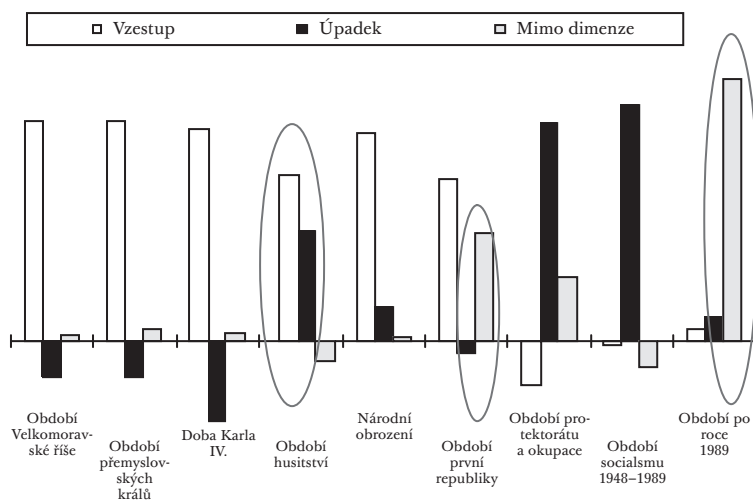
Poznámka: Graf prezentuje průměrné hodnoty jednotlivých období na škále od 0 do 5 (osa y), kde 0 představuje nejnižší a hodnota 5 nejvyšší úroveň vlastnosti uvedené na ose x.

Takto identifikovaný fakt nejistoty je pak podpořen i skutečností, že uvedené závěry platí pro všechny skupiny respondentů z hlediska jejich vzdělání nebo podle toho, zda se o historii zajímají, či nikoli. Jediná dimenze, která epochy i v těchto podmínkách rozlišuje poměrně dobře, je tedy význam v českých dějinách. Ani v tomto hodnocení ovšem nejsou patrné rozdíly mezi různými skupinami obyvatel podle věku, vzdělání nebo zájmu o historii, což celkově nasvědčuje existenci spíše obecnějšího, nepřilíživě rozpracovaného pohledu obyvatel České republiky na dějiny.

Lze očekávat, že za hodnocením jednotlivých epoch stojí obecnější společné jmenovatele, pomocí nichž lidé svůj pohled na konkrétní etapy dějin systematizují a organizují. Jak již bylo ukázáno, z dimenzí, které byly sledovány v rámci výzkumu, jsou příslušníci současné české společnosti k rozlišení epoch schopni použít prakticky pouze hledisko hodnocení jejich pozitivního, nebo negativního významu v českých dějinách. Ačkoli z této perspektivy je obraz českých dějin poměrně jed-

noznačný a univerzálně sdílený (období jsou poměrně jednoznačně rozdělena a všeobecně vnímána buď jako období vzestupu, nebo jako období pádu), evidentně to neplatí úplně o všech historických etapách či epizodách (viz graf 34). V omezených možnostech výzkumu se to projevilo v případě první republiky, současné doby a éry husitství. Jak je patrné z výsledků explorační faktorové analýzy, která má schopnost právě skryté obecnější dimenze za posuzování jednotlivých případů odhalit, současné období do schématu hodnocení významu pro české dějiny nezapadá vůbec, období první republiky částečně a éra husitství pak na rozdíl od ostatních zkoumaných epoch není českou veřejností vnímána jednoznačně jako pozitivní, nebo negativní.

Graf 34. Hodnocení významu vybraných historických období v českých dějinách

Pramen: Výzkum Aktér 12/2009, 1071 respondentů.

Poznámka: Obrázek graficky znázorňuje výsledky explorační faktorové analýzy (factor loadings), provedené na baterii položek hodnocení významu jednotlivých období v českých dějinách.⁶² Jednotlivé faktory lze pojmenovat jako: „vzestup“ (bílý sloupec), „úpadek“ (černý sloupec) a „mimo dimenzi vzestupu a úpadku“ (šedý sloupec). Oblast nad osou přitom znamená doslovný význam faktoru, oblast pod osou jeho opak. Tzn. že např. doba Karla IV. je jednak výrazně vnímána jako období vzestupu (bílý sloupec nad osou), jednak je nejméně vnímána jako opak úpadku (černý sloupec pod osou). Oproti tomu období protektorátu je silně vnímáno jako období úpadku (černý sloupec nad osou) a v souladu s tím také jako opak vzestupu (bílý sloupec pod osou). Období husitství je evidentně vnímáno současně jako období

62 Principal Component Analysis, rotace varimax, vyčerpaná variance: 64,7 %, min. eigenvalue: 1,0.

vzestupu (bílý sloupec nad osou) i úpadku (černý sloupec nad osou). Konečně, např. období po roce 1989 není prakticky vůbec v dimenzích vzestupu a úpadku identifikovatelné.

V případě současnosti lze usuzovat, že lidé ji nenahlížejí prizmatem umožňujícím její hodnocení po vzoru historických epoch. Z podstaty věci je zřejmě současnost právě a jen současností a hodnocení jejího významu v českých dějinách je irelevantní, protože součástí dějin ještě není. V případě období první republiky pak možná hraje roli fakt diskontinuity ve znalostech tohoto období, tedy skutečnost, že některé generace o něm mají v důsledku potlačování otevřených informací ve druhé polovině 20. století jen velmi malé znalosti. To lze vysoudit ze skutečnosti, že zmíněný fakt o první republice se týká zejména věkových kategorií 30–60 let. Mladší (18–29) a naopak i lidé starší (60+) – tj. ti, kteří se o ní již dozvěděli jako o „běžném“ historickém období v hodinách dějepisu, a ti, kteří si mnoho informací o ní ještě mohou pamatovat z vyprávění svých současníků – mají první republiku jednoznačně mezi pozitivními etapami.

Dvojaké vnímání husitství v současné společnosti pak ve skutečnosti odpovídá zjištěním dalších podobných výzkumů i dlouhodobému vývoji vnímání husitství v české společnosti (Pfeiferová, Šubrt 2009). Husitství některými aspekty spadá do kategorie těch období, které lze považovat za slavné okamžiky českých dějin, z hlediska jiných aspektů je českou veřejností vnímáno současně také jako období s negativním významem. Mezi ostatními, velmi jednoznačně společensky vnímanými epochami tak husitství zaujímá zřetelně kontroverzní postavení, byť nelze předpokládat, že by v současnosti existovala nějaká silná společenská poptávka po jejím řešení po vzoru diskusí o významu husitství v rámci sporu o smysl českých dějin ze začátku 20. století.

Dvojaké vnímání husitství přitom není z hlediska významu v českých dějinách univerzální napříč celou společností (na rozdíl od všeobecně sdíleného hodnocení ostatních epoch). Zřejmě v návaznosti na to, jak se proměňovala historická interpretace husitství v posledním století, se také mění jeho percepce veřejností. Tyto proměny lze zprostředkovaně vysledovat z rozdílů ve strukturaci historických etap u lidí v různých věkových skupinách, které si své hodnocení husitství vytvářely v odlišných dobách. Vedle pozitivních aspektů nazírají husitství částečně také negativní optikou zejména lidé ve věku nad 45 let, pro lidi ve středním a mladším věku (18–44 let) husitství jednoznačně spadá mezi pozitivní etapy českých dějin a vnímání negativních aspektů u nich zřetelné není.